

УДК 343.3.

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.2/28>**Коруц У.З.**

Західноукраїнський національний університет

РОЗСЛІДУВАННЯ МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ РОСІЇ В УКРАЇНІ

У статті було розглянуто окремі питання розслідування МКС воєнних злочинів росії в Україні. Було наведено статистичні дані, які свідчать про актуальність обраної тематики, зокрема, станом на 14 березня 2023 р. в Україні зареєстрували 71 147 воєнних злочинів, вчинених росіянами протягом року з початку повномасштабного вторгнення. По воєнних злочинах було повідомлено про підозру майже 300 росіянам, щодо 105 осіб справи направлені до суду, і станом на березень 2023 р. є 29 вироків українських національних судів по воєнних злочинах рф. Також проведено огляд останніх досліджень і публікацій із обраної тематики. Окрему увагу приділено передісторії прийняття рішення про співробітництво національних органів з МКС. Далі було зосереджено увагу на питаннях правової кваліфікації воєнних злочинів і їх розмежування із такими злочинами як катування, примушування давати показання, умисне тяжке тілесне uszkodження, побої і мордування тощо. Принциповим під час розмежування наведених вище злочинів із воєнними злочинами є обстановка його вчинення. Воєнні злочини вчиняються лише в умовах збройного конфлікту. Також в роботі звертається увага на новий розділ КПК – розділ IX-2 «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом». Вказаним розділом запроваджено механізм співпраці компетентних органів України з Міжнародним кримінальним судом, передбачено обсяг і порядок такого співробітництва, центральні органи України щодо співробітництва з МКС, консультації з МКС, передання кримінального провадження в рамках співробітництва з МКС, забезпечення збереження доказів, виконання МКС функцій на території України, тимчасова передача особи МКС для проведення процесуальних дій, запити (прохання) до МКС, права особи, стосовно якої надійшло прохання МКС про співробітництво, особливості затримання осіб, які розшукуються МКС тощо.

Ключові слова: воєнні злочини, Міжнародний кримінальний суд, досудове розслідування, воєнний стан, збройний конфлікт, співробітництво з Міжнародним кримінальним судом.

Постановка проблеми. Військова агресія рф проти України стала поштовхом до численних законодавчих змін щодо правового регулювання здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Ці зміни торкнулися як порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану в цілому, забезпечення основоположних прав осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності під час дії особливого правового режиму, так і правової регламентації співробітництва з Міжнародним кримінальним судом (далі – МКС) з метою сприяння у притягненні до кримінальної відповідальності та покаранні осіб, які вчинили воєнні злочини.

Щодо загальних змін до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), які регламентують процедуру здійснення кримінального провадження в умовах дії особливого правового режиму – воєнного стану, варто зазначити наступні: можливість прийняття

рішення про початок досудового розслідування дізнавачем, слідчим, прокурором шляхом винесення постанови у випадку відсутності технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань (п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України); можливість використання в суді показань, отриманих під час досудового розслідування якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації (ч. 4 ст. 95 КПК України); можливість не залучати понятих до проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо їх залучення є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я. У такому разі фіксування здійснюється доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису (ч. 1 ст. 615 КПК); обов'язковість зберігання копій матеріалів кримінальних проваджень в електронній формі у дізнавача, слідчого чи прокурора

(ч. 11 ст. 615 КПК); можливість проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 години до 6 години) (ч. 4 ст. 223 КПК); забезпечення участі захисника у проведенні окремої процесуальної дії, у тому числі, у разі неможливості явки захисника – із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) (ч. 12 ст. 615 КПК України) та інші зміни [1].

Окрім законодавчих змін, які визначають особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану, особливої актуальності, на наше переконання, набуває дослідження питання розслідування воєнних злочинів росії в Україні, а також питання співробітництва з МКС. Враховуючи кількість вчинених рф воєнних злочинів на території України та їх особливо жорстокий характер, вбачається за необхідне здійснити науковий пошук стосовно питання розслідування воєнних злочинів росії в Україні МКС, а також співробітництва національних правоохоронних органів із міжнародним органом щодо розслідування воєнних злочинів рф.

Щодо статистичних даних, які свідчать про актуальність обраної тематики, варто зазначити, що станом на 14 березня 2023 р. в Україні зареєстрували 71 147 воєнних злочинів, вчинених росіянами протягом року з початку повномасштабного вторгнення. По воєнним злочинам було повідомлено про підозру майже 300 росіянам, щодо 105 осіб справи направлені до суду, і станом на березень 2023 р. є 29 вироків українських національних судів по воєнних злочинах рф [2]. Водночас, особи, які вчинили воєнні злочини мають постати не тільки перед національними судовими органами, але й міжнародним трибуналом – МКС. Їх злочини мають бути засуджені всім світом задля досягнення мети притягнення їх до кримінальної відповідальності, а також здійснення виховного впливу на суспільство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що обрана тематика активно досліджується науковцями протягом останніх років. Варто зазначити про дослідження М. Смирнова «Особливості співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом в контексті збройної агресії росії проти України», де автор розглянув концептуальні питання, пов'язані із побудовою системи міжнародної кримінальної юстиції, ратифікацією Україною Римського статуту МКС і особливостями співробітництва України з МКС [3]. Проблеми, з якими стикаються правоохоронні органи під час розслідування воєнних злочинів рф на території України, та проблеми притягнення до

відповідальності осіб, винних у їх вчиненні розглянув С. Баладига [4].

Українська Гельсінська спілка з прав людини присвятила окремі дослідження такому питанню: «Документування воєнних злочинів – природний процес відновлення справедливості» [5]. Л. Широкова дослідила питання взаємодії України з МКС у питаннях притягнення до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені на території України, в умовах військової агресії [6]. В іншій науковій роботі колектив авторів визначив загальнотеоретичні, міжнародно-правові, конституційні, а також кримінальні процесуальні підстави та процедури співробітництва України із МКС. Значну увагу було приділено міжнародно-правовому врегулюванню діяльності МКС та визначення його юрисдикції з урахуванням компетенції Міжнародного суду ООН та Європейського суду з прав людини. Окрему увагу в роботі приділено національному нормативно-правовому регулюванню розповсюдження юрисдикції МКС ad hoc за умов не ратифікації Римського Статуту МКС [7]. Також варто зазначити про «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина», які затверджено Генеральним прокурором 28 квітня 2023 р. Вказані стандарти розроблялися на основі синергії знань національних та міжнародних експертів, із залученням досвіду спеціалізованого Департаменту Офісу Генерального прокурора [8]. Наведене свідчить про наукову затребуваність обраної тематики і необхідність продовження наукового пошуку щодо розслідування воєнних злочинів росії в Україні МКС.

Враховуючи викладене, **метою статті** є дослідження окремих питань розслідування воєнних злочинів росії в Україні МКС, а також співробітництва національних правоохоронних органів із МКС щодо розслідування воєнних злочинів рф.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що в КПК України було внесено зміни і доповнено розділом IX-2 «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» згідно із Законом № 2236-IX від 03.05.2022 р. і з цього моменту національні правоохоронні органи розпочали співробітництво із міжнародним органом щодо розслідування воєнних злочинів рф, які вчинені в Україні.

Пропонуємо приділити окрему увагу передісторії прийняття рішення про співробітництво з МКС. Так, до ст. 124 Конституції України у 2016 р. було внесено зміни і в ч. 6 визначено, що «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених

Римським статутом Міжнародного кримінального суду» [9]. Водночас це положення набрало чинності з 30.06.2019 р. Приєднання держави до Римського статуту МКС передбачає значне реформування та удосконалення не лише національного законодавства, а й реформування усієї правової системи, активізацію співпраці з МКС, взаємодії міжнародних і національних органів кримінальної юстиції [7, с. 485].

У 2014 і 2015 рр. Верховна Рада України скористалася можливістю для держави, яка не є учасницею Римського статуту, визнати юрисдикцію Суду відповідно до пункту 3 статті 12 Римського статуту і схвалила дві заяви до МКС про визнання його юрисдикції щодо конкретних ситуацій:

1. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року від 25 лютого 2014 року №790-VII;

2. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» від 04 лютого 2015 р. №145-VIII [10].

Після військового протистояння на сході України, яке розпочалося з 2014 р., не приймалися інші законодавчі рішення щодо співробітництва з МКС. Після 24 лютого 2022 р., коли розпочалося повномасштабне вторгнення рф в Україну, за поданням держав-учасниць Римського статуту 02 березня 2022 р. Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду оголосив про відкриття розслідування ситуації в Україні щодо скоєння на території України воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду.

Таким чином, після того як у 2015 р. Україна офіційно визнала юрисдикцію МКС, на неї розповсюджуються положення пункту 3 статті 12 Римського статуту, відповідно до якого «держави, яка визнає юрисдикцію, співробітничать із Судом без будь-яких затримок або винятків відповідно до Частини 9» [11].

Задля реального втілення положень щодо співробітництва із МКС, до КПК України додано новий розділ IX-2 «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом». Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» запроваджено механізм співпраці компетентних органів України з Міжнародним кримінальним судом. Цим Законом, серед іншого, передбачено обсяг і порядок такого співробітництва, центральні органи України щодо співробітництва з МКС, консультації з МКС, передання кримінального провадження в рамках співробітництва з МКС, виконання прохання МКС про надання допомоги, конфіденційність та захист відомостей, що стосуються національної безпеки України під час співробітництва з МКС, забезпечення збереження доказів, виконання МКС функцій на території України, тимчасова передача особи МКС для проведення процесуальних дій, запити (прохання) до МКС, права особи, стосовно якої надійшло прохання МКС про співробітництво, особливості затримання осіб, які розшукуються МКС або стосовно яких надійшло прохання МКС про тимчасовий арешт або про арешт і передачу, застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на прохання МКС про тимчасовий арешт (тимчасового арешту) та інші положення [12].

Отже, наведене свідчить, що на національному рівні з урахуванням ст. 5 Римського статуту створюються належні правові основи для здійснення кримінального переслідування воєнних злочинців рф.

В результаті аналізу положень Розділу IX-2 КПК, вчені стверджують, що відповідними нормами розповсюджується предметна та персональна юрисдикція МКС на національні кримінальні процесуальні правовідносини, визначається дія та особливості цього закону в часі, а також регламентується порядок взаємодії вітчизняних правоохоронних органів із МКС у випадках: а) передання провадження до Суду, а також прохань (запитів) про надання допомоги; б) прохань самого МКС про надання допомоги у виді проведення процесуальних дій, прохань про арешт та передачу осіб, а також перейняття Україною проваджень від МКС. Усе це свідчить про величезні зрушення для забезпечення ефективної співпраці, оскільки протягом багатьох років зазначалось, що для такої взаємодії необхідно, зокрема, врегулювати її процедуру, порядок (часто пропо-

нували зробити це окремим спеціальним законом) [7, с. 490].

Вчені звертають увагу, що розслідування воєнних злочинів містить низку перешкод. Зокрема, називають такі: неможливість здійснювати слідчі дії на територіях, які не підконтрольні Україні, на яких відбуваються активні бойові дії; відсутність кваліфікованого кадрового складу із специфічною військовою підготовкою (до прикладу, залучення спеціаліста у військовій сфері як учасника кримінального провадження); не ратифікація Україною Римського статуту МКС та інші [4, с. 55-57]. Додамо, що проблемами і перешкодами на шляху до ефективного розслідування воєнних злочинів в Україні, можуть також стати відсутність фахово підготовлених слідчих, прокурорів, спеціалізованих судів тощо. З приводу військових судів, вчені вказують, що детальне занурення до практики ЄСПЛ, звернення до Рекомендацій Парламентської асамблеї Ради Європи, проведення порівняльно-правових досліджень дозволяють зробити висновки про необхідність запровадження військових судів за наявності гарантій їх незалежності та неупередженості [13, с. 106].

Продовжуючи дослідження, пропонуємо зосередити увагу на матеріально-правових особливостях воєнних злочинів, які визначені національним законодавством. Зокрема, необхідно з'ясувати які саме злочини визначаються як воєнні в національному законодавстві. У спеціалізованій літературі визначено, що відповідальність за вчинення воєнних злочинів передбачена ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни» та характеризується такими особливостями:

– на відміну від Римського Статуту МКС не містить вимоги щодо характеру – серйозності порушень;

– вказує на зв'язок відповідного діяння зі збройним конфліктом (контекстуальність діяння);

– має бланкетний характер (а ч. 2 ст. 438 КК України – також відсильну) та містить невичерпний перелік порушень міжнародного гуманітарного права (універсальна (загальна) форма вчинення злочину), при цьому окремо визначає деякі спеціальні та особливу форми вчинення злочину [8, с. 18].

Варто зазначити, що під час досудового розслідування воєнних злочинів досить часто постають проблеми кваліфікації і розмежування із суміжними складами кримінальних правопорушень. Так, поряд із кваліфікацією за ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни», може бути кваліфіковано за такими складами злочинів як:

- ст. 127 «Катування»;

- ст. 373 «Примушування давати показання»;

- ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження»;

- ст. 122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження»;

- ст. 125 «Умисне легке тілесне ушкодження»

- ст. 126 «Побої і мордування»;

- ст. 129 «Погроза вбивством» та інші.

Принциповим під час розмежування цих злочинів із воєнними злочинами є обстановка його вчинення. Так, злочини, передбачені ст. 438 КК України, вчиняються лише в умовах збройного конфлікту (за національним законодавством – в умовах воєнного стану). Вчинення інших злочинів (катування, тілесні ушкодження, побої, мордування тощо) не прив'язуються до певної обстановки.

У випадку конкуренції ст. 438 КК України з іншими статтями Особливої частини КК України, які передбачають кримінальну відповідальність за вчинення загально-кримінальних злочинів, застосуванню підлягає ст. 438 КК України як спеціальна норма, через те, що вона вказує на додаткові (а саме контекстуальні) ознаки. За відсутності доведення контекстуальних елементів (наприклад, зв'язку діяння зі збройним конфліктом) воно має бути кваліфіковане як загальнокримінальне [8, с. 26].

Також варто зазначити, що, на наше переконання, національні органи, які здійснюють співробітництво з МКС, під час застосування положень КПК України та КК України, мають орієнтуватися на практику міжнародних кримінальних судів, практику ЄСПЛ, положення міжнародних договорів тощо. Вивчення, аналіз та застосування міжнародного досвіду і міжнародних нормативних актів, створення міжнародних слідчих груп, залучення іноземних фахівців до здійснення розслідування воєнних злочинів на території України, має забезпечити їх ефективне розслідування і, як наслідок, притягнення злочинців до кримінальної відповідальності.

Висновки. У статті було розглянуто окремі питання розслідування МКС воєнних злочинів росії в Україні. Було наведено статистичні дані, які свідчать про актуальність обраної тематики. Також проведено огляд останніх досліджень і публікацій щодо предмету наукового пошуку. Окрему увагу приділено передісторії прийняття рішення про співробітництво з МКС. Далі було зосереджено увагу на питаннях правової кваліфікації воєнних злочинів і їх розмежування із такими злочинами як катування, примушування

давати показання, умисне тяжке тілесне ушкодження, побої і мордування тощо. Принциповим під час розмежування наведених вище злочинів із воєнними злочинами є обстановка його вчинення. Воєнні злочини вчиняються лише в умовах збройного конфлікту. Також в роботі звертається увага на новий розділ КПК – розділ IX-2 «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом». Вказаним розділом запроваджено механізм співпраці компетентних органів України з Міжнародним кримінальним судом, перед-

бачено обсяг і порядок такого співробітництва, центральні органи України щодо співробітництва з МКС, консультації з МКС, передання кримінального провадження в рамках співробітництва з МКС, забезпечення збереження доказів, виконання МКС функцій на території України, тимчасова передача особи МКС для проведення процесуальних дій, запити (прохання) до МКС, права особи, стосовно якої надійшло прохання МКС про співробітництво, особливості затримання осіб, які розшукуються МКС тощо.

Список літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
2. В Україні зареєстрували понад 71 тисячу воєнних злочинів з початку вторгнення РФ – Офіс генпрокурора. URL: <https://suspilne.media/413421-v-ukraini-zareestruvali-ponad-71-tisacu-voennih-zlociniv-z-rostatku-vtorgnenna-rf-ofis-genprokurora/> (дата звернення 31.05.2023).
3. Смирнов М.І., Особливості співробітництва України з міжнародним кримінальним судом в контексті військової агресії росії проти України. *Право і суспільство*. 2023. № 1. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.1.56>
4. Баладига С.П. Проблеми розслідування воєнних злочинів на території України та притягнення до відповідальності осіб за їх вчинення. *Нове українське право*. 2022. № 5. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.5.7>
5. Документування воєнних злочинів – природний процес відновлення справедливості. Українська Гельсінська спілка з прав людини: вебсайт. URL: <http://www.helsinki.org.ua> (дата звернення: 30.05.2023).
6. Широбокова Л. О. Взаємодія України з Міжнародним кримінальним судом у питаннях притягнення до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені на території України, в умовах військової агресії РФ. *Українське суспільство в умовах воєнного стану: сучасні виклики та напрямки розвитку*: матеріали Всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 6 червня 2022 р.). Одеса: Фенікс, 2022. С. 521-525.
7. Дроздов О.М., Дроздова О.В., Карпенко М.О., Зуєв В.В. Співробітництво із Міжнародним кримінальним судом: організаційні, юрисдикційні та кримінальні процесуальні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/110>
8. «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина». Київ, 2023. 112 с. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf (дата звернення 31.05.2023).
9. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30, Ст. 141.
10. Про Заяву Верховної Ради України "Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій "ДНР" та "ЛНР", які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян": Постанова Верховної Ради України від 04.02.2015 № 145-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 12. Ст. 77.
11. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_588 (дата звернення 31.05.2023).
12. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39474> (дата звернення 31.05.2023).
13. Капліна О.В. Військові суди: спростування міфів. *Актуальні проблеми судового права*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 квітня 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 102-107.

Koruts U.Z. INVESTIGATION BY THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT OF RUSSIAN WAR CRIMES IN UKRAINE

The article considered certain issues of the investigation of Russian war crimes in Ukraine by the International Criminal Court. Statistical data were provided, which testify to the relevance of the chosen topic, in particular, as of March 14, 2023, in Ukraine, 71,147 war crimes committed by the Russians were registered in the year since the beginning of the full-scale invasion. Almost 300 Russians were notified of suspicion of war

crimes, 105 cases were sent to court, and as of March 2023, there are 29 verdicts of Ukrainian national courts on Russian war crimes. A review of the latest research and publications on the selected topic was also carried out. Particular attention is paid to the background of the decision on cooperation with the International Space Station. Next, attention was focused on the issues of legal qualification of war crimes and their distinction from such crimes as torture, forcing to testify, intentional grievous bodily harm, beatings and murder, etc. The situation in which it was committed is fundamental when distinguishing the above-mentioned crimes from war crimes. War crimes are committed only in armed conflict. The work also draws attention to the new section of the Criminal Procedure Code – section IX-2 "Peculiarities of cooperation with the International Criminal Court". This section introduces a mechanism for the cooperation of the competent authorities of Ukraine with the International Criminal Court, provides for the scope and procedure of such cooperation, central bodies of Ukraine regarding cooperation with the ICC, consultations with the ICC, transfer of criminal proceedings within the framework of cooperation with the ICC, ensuring the preservation of evidence, performance of the ICC's functions on the territory of Ukraine, temporary transfer of a person to the ISS for procedural actions, requests (requests) to the ISS, the rights of a person in respect of whom the ISS has received a request for cooperation, features of the detention of persons wanted by the ISS, etc.

Key words: *war crimes, International Criminal Court, pre-trial investigation, martial law, armed conflict, cooperation with the International Criminal Court.*